

Seyyed Qutb's analysis of the biopolitical world: the sign of the way is here

Hassan Bakhshizadeh ¹✉ Roghayeh alaei ²

1. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of History and Sociology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran. E-mail: h.bakhshizadeh@uma.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran. E-mail: alaei@cfu.ac.ir

Article Info	Extended Abstract
Article type: Research Article	Objective: This article explores Islamic biopolitics. To achieve this goal, we analyze the discourse of Islamic biopolitics through a content analysis of Sayyid Qutb's book "Milestones." Hypothesis: This article assumes the importance of Islamism as a discourse that, at the political level, negates nationalist and secular discourses and, at the social level, provides a program for Islamic life. Based on this, we analyze the content of Sayyid Qutb's book "Milestones" as a manifesto of a form of Islamist biopolitics. The dimensions of such research include: defining the problem of the Islamic world, the place of sovereignty, the ethical program, and institutional policymaking.
Article history: Received: 26 - 5 - 2024 Received in revised form: 6 - 7 - 2024 Accepted: 4 - 8 - 2024 Published online: 23 - 8 - 2025	Methodology: Our research is within qualitative methodologies and in the framework of the phenomenological method of analysis. The phenomenological method is the analysis of the ways in which consciousness and experience appear. The work of phenomenology is to study the structure of the mind, experience, and people's awareness of issues. Therefore, this method is used to access Sayyid Qutb's perception and mindset regarding the lifeworld of Muslims (signs of the way) in the form of experimental or descriptive phenomenology (as opposed to interpretive or hermeneutic phenomenology). The themes of this study are derived from biopolitics studies and include challenge, sovereignty, ethics, and policymaking.
Keywords: <i>Lifeworld, biopolitics, Sayyid Qutb, Milestones, Islamic society.</i>	Findings: Sayyid Qutb's primary idea is that Islam is not a "theory" to deal with hypotheses. Islam is a "program" and deals with "real life." The goal of the Islamic program is to create a lifeworld that is negatively opposed to Western life and positively based on a monotheistic ontology and the policy of reviving the Islamic Ummah and the Qur'anic generation. This political ontology is based on belief, a theme synonymous with faith and submission to the sacred text in Sayyid Qutb's program. The result of this submission is social justice, a theme rooted in the justice of God, meaning acceptance of servitude and consequently the revival of social responsibility with awareness of servitude. The practical realization of these idealistic programs is directed at the institution of the family, both as the foundation of social life and as the institution of producing cultural life, assigning roles, and distributing tasks.
	Conclusion: Sayyid Qutb's program, as an Islamist biopolitical program, with an emphasis on a system of ideas about Islam, society, man, belief, and life, practically places the family at the foundation of its politics. According to Sayyid Qutb, humanity today, due to the lack of high values and the bankruptcy of Western democracy, is on the verge of collapse. And the way to salvation is the revival of the Muslim

Ummah; Islamic and pioneering community; and the revival of the unique Qur'anic generation, through an institution called the family as a small society. Ultimately, Islamic biopolitics is the management of the family through the control of consciousness and the allocation of roles.

Cite this article: Bakhshizadeh., H., & alaei., R. (2025). Seyyed Qutb's analysis of the biopolitical world: the sign of the way is here. *Biopolitics and Development*, 1 (2), 1-14. DOI: <http://doi.org/10.22034/jbpd.2025.63861>

© The Author(s).

Publisher: University of Kurdistan Press.

DOI: <http://doi.org/10.22034/jbpd.2025.63861>

تحلیل جهان زیست سیاسی سید قطب: نشانه راه اینجاست

حسن بخشی زاده^۱ | رقیه علانی^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه تاریخ و جامعه‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. رایانامه: h.bakhshizadeh@uma.ac.ir

۲. استادیار، گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: alaei@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده مبسوط
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف: مقاله حاضر کاوشی در زیست‌سیاست اسلامی است. برای پیشبرد این هدف به میانجی تحلیل محتوای کتاب نشاته راه اینجاست به تحلیل گفتمان زیست‌سیاست اسلام‌میس می‌پردازیم. مفروضه این مقاله مبنی بر اهمیت اسلام‌میس به عنوان گفتمانی است که در سطح سیاست گفتمان‌های ملی‌گرا و سکولاریستی را انکار می‌کند و در سطح اجتماعی برنامه‌ای برای اداره زندگی اسلامی ارائه می‌دهد. براین اساس ما به تحلیل محتوای کتاب سید قطب به نام نشانه راه اینجاست به عنوان مانیفست شکلی از زیست‌سیاست اسلام‌میس می‌پردازیم. ابعاد چنین کاوشی عبارتند از: تعریف مسئله جهان اسلام، جایگاه حاکمیت، برنامه اخلاقی و سیاستگذاری نهادی. روش: کاوش ما در درون روش‌شناسی‌های کیفی و در قالب روش تحلیل پدیدارشناسی تجربی صورت می‌گیرد. روش پدیدارشناسی تجربی (تحلیل شیوه‌های ظهور آگاهی و تجربه) است. کار پدیدارشناسی، مطالعه ساختار ذهن، تجربه و آگاهی افراد نسبت به مسائل است و از این‌رو از این روش برای دستیابی به ادراک و ذهنیت سید قطب نسبت به زیست‌جهان مسلمانان (نشانه‌های راه) به صورت پدیدارشناسی تجربی یا توصیفی (در مقابل پدیدارشناسی تفسیری یا هرمنوتیک) بهره گرفته می‌شود. مضامین این مطالعه برگرفته از مطالعات زیست‌سیاست عبارتند از چالش، حاکمیت، اخلاق و سیاستگذاری.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۰۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۴/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۴ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۰۱	یافته‌ها: ایده اولیه سید قطب این است که اسلام «تئوری» نیست تا با فرضیات سروکار داشته باشد. اسلام «برنامه» است و با «واقع زندگی» سروکار دارد. هدف برنامه اسلامی خلق زیست‌جهانی است که به لحاظ سلبی در برابر زندگی غربی است و به لحاظ ایجابی مبتنی بر هستی‌شناسی توحیدی و سیاست احیای امت اسلامی و نسل قرآنی. این هستی‌شناسی سیاسی بر پایه عقیده شکل می‌گیرد، مضمونی مترادف ایمان و تسلیم به متن مقدس در برنامه سید قطب. نتیجه این تسلیم شدن عدالت اجتماعی است، مضمونی که ریشه در عدالت خداوندی دارد به معنای پذیرش عبودیت و در نتیجه احیاء مسولیت اجتماعی با آگاهی از بندگی. تحقق عملی این برنامه‌های ایده آلیستی متوجه نهاد خانواده است، نهاد خانواده هم به عنوان بنیاد زندگی اجتماعی و هم به عنوان نهاد تولید زندگی فرهنگی، تخصیص نقش‌ها و توزیع وظایف.
کلیدواژه‌ها: جهان زیست، زیست سیاسی، سید قطب، نشانه راه، جامعه اسلامی.	نتیجه: برنامه‌ی سید قطب به عنوان برنامه‌ای زیست‌سیاسی اسلام‌مستی با تأکید بر روی منظومه‌ای از ایده‌های اسلام، جامعه، انسان، عقیده، زندگی به لحاظ عملی خانواده را در بنیان سیاست خود قرار داده است. طبق دیدگاه سید قطب، بشریت امروز به دلیل نداشتن ارزش‌های والا و ورشکستگی دموکراسی غربی بر لبه پرتگاه سقوط قرار گرفته است. و راه‌هایی احیای امت مسلمان؛ بازآفرینی اسلامی و جماعت پیشتاز؛ و احیای نسل بی‌نظیر قرآنی، از طریق نهادی به نام خانواده به عنوان جامعه‌ای کوچک است. در نهایت زیست‌سیاست اسلامی اداره خانواده از طریق کنترل آگاهی‌ها و تخصیص نقش‌ها است.

استناد: بخشی‌زاده، حسن و علانی، رقیه. (۱۴۰۴). تحلیل جهان زیست سیاسی سید قطب: نشانه راه اینجاست. زیست‌سیاست و توسعه، ۱ (۲)، ۱-۱۴.

DOI: <http://doi.org/10.22034/jbpd.2025.63861>

DOI: <http://doi.org/10.22034/jbpd.2025.63861>

© نویسندگان

ناشر: انتشارات دانشگاه کردستان.

۱. مقدمه

پژوهش حاضر، تمرکز خود را بر روی کتاب نشانه‌های راه سید قطب قرار داده و می‌خواهد به این سوال اساسی پاسخ دهد که آیا سید قطب توانسته است «نشانه راه» را به مسلمانان نشان دهد و یک زیست اسلامی را برای مسلمانان معرفی نماید؟ با توجه به این سوال، به بررسی دقیق کتاب میلستون (نشانه‌های راه) پرداخته و به ایده‌های نظری آن اشاره خواهیم کرد. نگاهی به گستره و تعداد چاپ این کتاب نشان می‌دهد که قشر عظیمی از مسلمانان در سرتاسر دنیا تحت تأثیر آن بوده و به آن دسترسی داشته‌اند. شاید بتوان یکی از دلایل تفاسیر متفاوت از دیدگاه‌های سید قطب را گسترش جغرافیایی متفاوت در پخش این کتاب در کل جهان دانست. کتابی که سید قطب با آن زیست نمود و در راه آنچه خود نوشته بود (آموختن برای به کار بستن) عمل نمود و به شهادت رسید.

سید قطب^۱ اندیشمند و متفکر بزرگ جهان اسلام (تولد ۱۲۸۵ ه. ش و شهادت ۱۳۴۵ ه. ش) در قرن بیستم بوده است که هنوز هم، مورد ارجاع اصلی بسیاری از جریان‌های جهادی و سلفی قرار می‌گیرد. کتاب ۱۲ بخشی، یک کتاب *text* است و مانیفست بسیاری از گروه‌های جهادی می‌باشد. در این تحقیق، ضمن اشاره به سیر زندگی سید قطب و اندیشه‌های او در کتاب نشانه‌های راه، به چاپ‌های مختلف و متعدد این کتاب نیز اشاره شده است. سید قطب کتاب نشانه‌های راه را که به معالم فی الطريق؛ *Ma'alim fi'l-Tariq* یا *Milestones on the Path* شناخته می‌شود در سال ۱۳۴۳ شمسی (۱۹۶۴ میلادی/ ۱۳۸۴ ه. ق) نوشته است. تا این مقطع زمانی، این کتاب یکی از پرنفوذترین متن‌های (*text*) اسلامی در قرن بیستم محسوب می‌شود که به اکثر زبان‌های زنده دنیا ترجمه شده و در بیش از دو هزار (۲۰۰۰) ویرایش‌های مختلف به چاپ رسیده است. چهار فصل این کتاب با پاره‌ای از تعдіلات و اضافات متناسب با موضوع کتاب از تفسیر فی ظلال القرآن استخراج شده‌اند و هشت فصل دیگر آن علاوه بر این مقدمه در مقاطع زمانی مختلف نوشته شده‌اند و در نتیجه مطالعات و تأملات پی در پی در برنامه الهی تجسم یافته در قرآن کریم به درون نگارنده، الهام گشته‌اند.

این آخرین کتابی است که سید قطب به نگارش درآورد و به عنوان منشور اخوان المسلمین پذیرفته شد، با صراحت و شجاعت لزوم تشکیل دولت اسلامی را بازگو می‌کند. یکی از مهمترین علل اعدام سید قطب همین کتاب بود.

زینب الغزالی می‌گوید «اگر می‌خواهید بدانید چرا سید قطب اعدام شد، کتاب معالم فی الطريق را بخوانید^۲. سید قطب و مودودی (*Maududi*) نظرات مشابهی نسبت به جهاد (*Jihad*) دارند و از یکدیگر بسیار تأثیر پذیرفته‌اند. علاوه بر منابع اسلامی، این دو نویسنده در انتقاد از دموکراسی غربی و مفهوم یک «پیشاهنگ انقلابی» از دکترین مارکسیت-لنینیست بهره برده‌اند.

نشانه‌های راه، خیلی شبیه کتاب مودودی، جهاد در اسلام است. کتاب سید قطب، یک متن بسیار مشهور در مساجد آمریکا است و در آنجا انتشار و توزیع شده و در ۵۱ درصد مساجد آمریکا به حالت هشداردهنده برای دولت درآمده است. دوستان مودودی

^۱. http://www.encyclopedia.com/topic/Sayyid_Qutb.aspx#1-1G2:3404705757-full

سید قطب ابراهیم حسین الشاذلی (Sayyid Qutb) در ۱۶ مهر ۱۲۸۵ شمسی در روستای موشا (Mūshā) واقع در شهر اسیوط (Asyūt) مصر به دنیا آمد. شغل پدر او کشاورزی بود. سید قطب بزرگترین فرزند خانواده بود. او یک برادر (محمد) و سه خواهر (اسم خواهرهای عبارتند از: نفیسه، آمنه و حمیده (Amīnah and Hamīdah)) داشت. سید در سال ۱۹۱۲ وارد مدرسه ابتدایی در روستا شد و تا سال ۱۹۱۸ ادامه یافت. در سال ۱۹۲۰ برای ادامه تحصیل به قاهره رفت. در ۱۶ سالگی وارد دانشگاه عبدالعزیز شد. پس از آن به دانشگاه دارالعلوم راه یافت. در ۱۹۳۳ موفق به دریافت مدرک لیسانس شد. همزمان با دوران دانشجویی وارد دنیای مطبوعات شد. وجه تمایز آثار او، لبه تیز تهاجمات به هیات حاکمه مصر و سران غریزه آن بود که سرانجام به تعطیلی نشریه انجامید. با پایان دوران دانشجویی، به استخدام وزارت تعلیم و تربیت مصر درآمد. در سال ۱۹۴۹ برای مطالعه بیشتر در زمینه مدیریت آموزشی راهی آمریکا گردید و یک دوره دو ساله در نهادهای مختلف گذراند.

قطب متهم به طراحی برای سرنگونی دولت بود و اغلب اتهامات او مستقیماً برگرفته از کتاب معالم فی الطريق بود. او در دادگاه سرسختانه از عقایدش دفاع کرد. دادگاه، سید قطب و شش عضو دیگر اخوان المسلمین را به اشد مجازات یعنی اعدام محکوم کرد و در ۲۹ آگوست ۱۹۶۶ سید قطب به دار آویخته شد. روز اعدام و درپای چوبه دار، عبدا... عزام می‌گوید که به سید قطب پیشنهاد کرده بودند که اگر او عذرخواهی نماید، دستور عفو صادر می‌شود. ولی او گفته بود که: «من نمی‌خواهم به‌خاطر کار برای خدا، عذرخواهی کنم» (لن أعتذر عن العمل مع الله). سپس گفت: «این یک نشانه‌ای خواهد بود که خدا یک زمانی از من مواخذه نماید که نامه‌ای در جهت به رسمیت شناختن یک طاغوت و دیکتاتور نوشته‌ای». آنها به سید قطب گفتند که چرا عذرخواهی نمی‌کنی، از رئیس جمهور طلب عفو کن. او گفت که «چرا برای این زمان کم، عذرخواهی کنم. اگر شما به حق حکومت می‌کنید من قبول تان دارم، لیکن من مطمئنم شما باطل هستید.

^۲. <http://okhowah.com/fa/content/id/html/id=10747>

می‌گویند: «استاد مودودی کتاب «معالم فی الطريق» سید قطب را ظرف یک روز خوانده و اظهار داشته که این کتاب را گویا خود من تألیف کرده‌ام!!». کتاب «المصطلحات الاربعه فی القرآن: الاله - الرب - العباده - الدین» مودودی، روی مسیر فکری سید قطب تأثیرات گوناگون و عمیقی داشته است. مهمترین عناصر فکری که سید قطب از مودودی برگرفته عبارتند از: حاکمیت، جاهلیت و تأویل آن، تکفیر.

نشانه‌های راه به‌عنوان یک رساله (monograph) توسط فدراسیون بین‌المللی سازمان‌های دانشجویی اسلامی (IIFSO)^۱ توزیع شده است و از سید قطب به‌عنوان جهت‌دهنده مسیر آنها در کنار محمد قطب، ابوالعلاء مودودی و ابوالحسن علی ندوی نام برده شده است.^۲

اندیشه‌های سید قطب، موجب تحولات عمیقی در جامعه اسلامی مصر شد. از جمله می‌توان به انشعابات که در اخوان المسلمین پدید آمد اشاره کرد که مهمترین آنها عبارتند از "جماعه المسلمین به رهبری شکری احمد مصطفی، گروه الجهاد به رهبری شیخ عمر عبدالرحمان. برخلاف بسیاری از متفکران اهل سنت که معتقد به فقهی بودن مسئله حکومت دینی هستند، سید قطب دارای یک عقیده و شیوه فکری متفاوت در این زمینه است. از دیدگاه وی، بحث درباره حکومت دینی، دارای جنبه کلامی و اعتقادی بوده و اقدام به برپایی آن، شرط مسلمان بودن افراد است (Najafi & Elahi Rad, 2016).

۲. پیشینه پژوهش

سعدی و همکاران (Sa'adi et al, 2022) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی حاکمیت از دیدگاه سید قطب و علامه محمد مهدی آصفی» بیان می‌کنند که علامه محمد مهدی آصفی از روحانیون شیعه و سید قطب متفکر سنی مذهب از علمایی هستند که با داشتن نگاه حداکثری به دین و آموزه‌های اسلامی، دین را برای تمام حوزه‌های فردی، اجتماعی و سیاسی انسان کارگشا می‌دانند و معتقدند برای حل مشکلات بشریت باید به اسلام راستین روی آورد. مهم‌ترین مسئله برای بازگشت به اسلام راستین، حاکمیت است. حاکمیت اسلام از منظر این دو عالم، بر دو پایه الوهیت خداوند و عبودیت بندگان قرار داشته و به معنای حکومت مبتنی بر قوانین اسلام و شریعت است.

حسینی نصرآبادی (Hosseini Nasrabadi, 2020) در پژوهشی با موضوع بررسی تطبیقی مفهوم تمدن از دیدگاه علامه طباطبایی و سید قطب بیان می‌کند که سید قطب معتقد است مقصود از «امت واحده» در قرآن، دین اسلام و جامعه مسلمانان است و هر که اعتقاد مسلمانی نداشته باشد، از قلمرو «امت واحده» خارج و در زمره جامعه جاهلی است؛ اما علامه در مفهوم امت، توسعه معنایی می‌دهد و معنای جهان شمولی قائل است؛ یعنی گروهی که هدفی واحد اعم از امور دنیوی و معنوی دارند؛ گر چه وحدت امت، علاوه بر همگرایی، با هم‌کشی کامل می‌شود. علامه طباطبایی و سید قطب در اینکه حکومت و تمدن اسلامی، برترین و جامع‌ترین تمدنی است که تشکیل امت واحد را در یک برنامه جهانی برای تحقق حکومت واحد می‌داند، اشتراک نظر دارند.

نجفی و الهی راد (Najafi & Elahi Rad, 2016) در تحقیقی با موضوع «بررسی مبانی کلامی سید قطب در مشروعیت سیاسی حکومت دینی» نشان می‌دهند که سید قطب از جمله متفکرانی است که به کلامی بودن مسئله حکومت دینی اعتقاد دارد و می‌کوشد مبانی کلامی حکومت دینی را از منظر روایات و آیات قرآن بیان کند. وی معتقد است: حق حکومت کردن و وضع قوانین در جامعه اختصاص به خداوند دارد و اگر جامعه بر اساس این قوانین اداره نشود دچار جاهلیت است. سید قطب تنها راه نجات از جاهلیت را برپایی حکومت دینی و اجرای قوانین الهی در جامعه می‌داند.

عرفان منش و جمشیدیها (Erfanmanesh & Jamshidiha, 2016) در پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های تمدنی جامعه اسلامی در تفکر اجتماعی شیعی و سلفی: مقایسه تطبیقی آرای شهید مطهری و سید قطب» می‌نویسند که ایده‌پردازی برای شاخصه‌های تمدن

^۱. [International Islamic Federation Of Student Organizations](http://InternationalIslamicFederationOfStudentOrganizations)

^۲. <http://counterjihadreport.com/maalim-fil-tariq-milestones/>

اسلامی یا مؤلفه‌های تمدنی جامعه اسلامی از جمله تلاش‌های مشترک شهید مطهری و سید قطب بوده است. شهید مطهری یکی از متفکران برجسته در جریان فکری انقلاب اسلامی و سید قطب یکی از متفکران تأثیرگذار در جریان‌های سلفی‌گرایی معاصر به شمار می‌روند. در مجموع، به نظر می‌رسد که با وجود برخی اشتراکات (از جمله در مبانی هستی‌شناختی)، تفاوت‌های آشکاری در ابعاد معرفتی متأثر از سنت‌های فکری متفاوت (تفکر عقلانی شیعی در مقابل نگرش کلام اشعری و ظاهرگرایی) در نزد آن دو متفکر قابل شناسایی هستند.

ابراهیمی پور و عالی زاده (Ebrahimipour & aalizade, 2017) در بررسی‌ای با موضوع «بازخوانی ابعاد عدالت اجتماعی از منظر متفکرین مسلمان با تأکید بر نظریه سید قطب» می‌گویند که علامه طباطبائی، شهید صدر و سید قطب، تلاش کرده‌اند ابعاد عدالت اجتماعی به معنای خاص را مورد توجه قرار دهند. نقطه قوت نظریه سید قطب، ارائه تعریفی عام برای عدالت اجتماعی و توجه به ابعاد غیرسیاسی و غیراقتصادی عدالت، ارائه راهکارهای تحقق عدالت اجتماعی و به‌ویژه راهکار تربیتی و توجه به کنترل درونی افراد است که تحت تأثیر فعالیت‌های سیاسی اجتماعی وی شکل می‌گیرد (دوگانه وجدان و قوانین).

شپرد (Shepard, 1997) در مقاله‌ای با عنوان «اسطوره ترقی در نوشته‌های سید قطب» می‌گوید ایده یا «افسانه» پیشرفت در دنیای غرب به عنوان یک مؤلفه اساسی در آنچه «مدرنیته» می‌نامیم، پذیرفته شده و مورد بحث قرار گرفته است. در خارج از جهان غرب نیز به عنوان یکی از مؤثرترین سلاح‌ها در زرادخانه ایدئولوژیک حامی استعمار و امپریالیسم غربی عمل کرده است. این مقاله به طور مختصر به چگونگی استقبال از این اسطوره در جهان اسلام می‌پردازد و سپس به طور گسترده‌تر به این موضوع می‌پردازد که چگونه ابتدا توسط مردی که یکی از پدران ایدئولوژیک رستاخیز اسلامی کنونی (سید قطب) بود، پذیرفته، سپس اصلاح و سپس رد شد.

در جمع‌بندی پیشینه تحقیق می‌توان گفت که این دیدگاه سید قطب یکی از اندیشه‌های تأثیرگذار و بررسی شده به صورت علمی بررسی شده در مجامع علمی بوده و این قابلیت را دارد که بیشتر مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد، بالاخص که در جامعه جهان اسلام، طرفداران بسیاری برای دیدگاه‌های سید قطب وجود دارد.

سوال اصلی این تحقیق عبارت از چستی جهان‌زیست سید قطب طبق کتاب نشانه‌های راه او است که برای دستیابی به آن سوالات فرعی زیر طرح شده است:

- نمایه‌ی مفاهیم به کار رفته در نشانه‌های راه چیست؟
- از دیدگاه سید قطب، بشریت امروز در چه وضعی قرار دارد؟
- از دیدگاه سید قطب، رهبری نوین برای بشریت چگونه باید باشد؟
- از دیدگاه سید قطب، زیست ارزشی و اخلاقی چگونه است؟
- از دیدگاه سید قطب، ایجاد نظام اسلامی چگونه است؟
- از دیدگاه سید قطب، خانواده چه جایگاهی در برنامه اسلام دارد؟

۳. روش‌شناسی

برای دستیابی به سوالات تحقیق، از رویکرد کیفی، روش پدیدارشناسی (تحلیل شیوه‌های ظهور آگاهی و تجربه) در این تحقیق استفاده شده است.

کار پدیدارشناسی، مطالعه ساختار ذهن، تجربه و آگاهی افراد نسبت به مسائل است و از اینرو از این روش برای دستیابی به ادراک و ذهنیت سید قطب نسب به زیست مسلمانان (نشانه‌های راه) به صورت پدیدارشناسی تجربی یا توصیفی (در مقابل پدیدارشناسی تفسیری یا هرمنوتیک) بهره گرفته می‌شود.

براساس این رویکرد، تا زمانی که معنا و تجربه افراد را اساس واقعیت بدانیم و در پی کشف ذهنیت و تحو تبدیل آن به واقعیت باشیم، پدیدارشناسی می‌تواند به خدمت گرفته شود. البته باید توجه داشت که در پدیدارشناسی، توصیف از تجارب شخصی، معنا و

چگونگی شکل‌گیری پدیده در آگاهی در مرکز توجه است نه خود افراد، اشیا و واقعیت (O'leary, 2004). برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها، در این مقاله از روش تجزیه و تحلیل پیشنهادی پوز و کرسول (Pothe & Creswell, 2006) استفاده شده است.

مرحله ۱) شناسایی پدیده (مردان بی‌خانمان)؛ مرحله ۲) اپوخه (در پراکنش گذاشتن دیدگاه‌ها و نظرات شخصی)؛ مرحله ۳) استخراج داده‌ها؛ مرحله ۴) گزاره‌های معنادار و افقی‌سازی داده‌ها؛ مرحله ۵) دستیابی به خوشه معنایی؛ مرحله ۶) توصیفات متنی، مرحله ۷) توصیفات ساختاری؛ مرحله ۸) ترکیب توصیفات ساختاری و متنی و دستیابی به جوهره اصلی. اعتباریابی از طریق تحلیل مقایسه‌ای با رفت و آمد مکرر میان مراحل کدگذاری نسب به سازگاری، ثبات، معناداری و عمومیت اطمینان کافی احراز شد، به صورتی که داده‌ها هم از تراکم مفهومی و هم از تمایز مفهومی برخوردار باشند (Danesh et al, 2022). درواقع طبقه‌بندی و تحلیل داده‌های از طریق رفت و آمد مکرر میان مراحل کدگذاری به صورت دستی انجام شده است.

۴. یافته‌های پژوهش

با توجه به مراحل پیشنهادی پوز و کرسول (Pothe & Creswell, 2006) ایده و نظرات زیست اسلامی سیدقطب در کتاب معالم فی‌الطریق طبق این مراحل ارائه شده است:

شناسایی پدیده

در این بخش بعد از اشاره به سیر گذرایی از اندیشه‌های سیدقطب به یافته‌های پژوهش اشاره شده است. انتقاد شدید از جامعه آمریکا که به طرز ناامیدکننده‌ای همراه با نژادپرستی، مادی‌گرایی، آزادی فردی، سیستم اقتصادی، آرایش‌گران ناشی، ابتذال، ممنوعیت طلاق، هیجانانگیز و ورزشی و اختلاط «حیوانی» جنسیت‌ها (حتی در موقع رفتن به کلیسا) بود و اینکه آمریکا از مبارزات مردم فلسطین نیز حمایت نمی‌کرد. تحت تأثیر قرار گرفتن از واکنش رسانه‌های آمریکایی و انگلیسی نسبت ترور حسن البنا (شهید دوره استعمار) در آمریکا و اینکه آنها از خطرهای این جماعت بر مصالح غرب در منطقه می‌گفتند.

از اخوان المسلمین که در سال ۱۹۲۹ توسط حسن بنا ایجاد شده بود حمایت می‌کرد. هم اخوان المسلمین و هم قطب انتظار داشتند که ناصر دولتی اسلامی تشکیل دهد، دست کم یک دموکراسی اسلامی. اما بعدها معلوم شد که اصول اسلامی اخوان المسلمین و ایدئولوژی سکولار ناصریسم با هم سازگار نیستند. سید قطب در زندان دو اثر بسیار مهم‌اش را نوشت: تفسیری بر قرآن (فی ظلال القرآن الکریم) و مانیفست اسلام سیاسی‌اش با عنوان «نشانه‌های راه»

سید قطب در جایگاه مغز متفکر جمعیت اخوان المسلمین بین سال‌های ۱۹۵۲ تا ۱۹۶۴ میلادی مطرح بود و همواره مقابل کسانی که از این جنبش ضد استعماری انتقاد می‌کردند، می‌ایستاد.

وی درباره «اخوان المسلمین» می‌گوید: خداوند اخوان المسلمین را زنده بدارد که مصر را زنده نمود و مفهوم جهاد را که از نظر مردم فقط شعار دادن و کف زدن بود، تغییر داد و مفهوم اصلی آن را که کار و فداکاری است، به آن بازگردانید و چگونگی نبرد را که منحصر به تبلیغات بود، به قربانی شدن و شهادت در راه خدا تبدیل کرد.

به طور طبیعی، تجربیات قطب به عنوان یک مصری، دوران کودکی، کارهای حرفه‌ای و مبارزات‌اش در اخوان المسلمین اثر آشکاری بر دیدگاه‌های نظری و مذهبی‌اش باقی گذاشته است. حرفه نویسندگی قطب تأثیر عمیقی بر فلسفه‌اش گذاشته است. هرمنوتیک وی که در تفسیر جامع قرآن فی ظلال القرآن به کار رفته است زیربنای تبیین رادیکال در «نشانه‌های راه» است.

در اواخر عمر، قطب تجربیات شخصی و پیشرفت‌های نظری‌اش را در بدنه باورهای مذهبی و سیاسی‌اش ترکیب کرد و در «معالم

فی الطريق» منتشر کرد. این کتاب خلاصه‌ای از دیدگاه‌های کلی قطب درباره سیستم اسلامی است.^۱

کتاب نشانه‌های راه (بیش از ۴۰ چاپ مختلف به زبان‌های مختلف) ارائه شده است.

در ادامه به نمایه مفاهیم به کار رفته در نشانه‌های راه اشاره می‌شود. این جدول، یک شمایی از اهمیت موضوعات و مسائل را به مخاطب را نشان می‌دهد که سید قطب بیشتر بر روی چه ایده و موضوعی تأکید نموده است. همان‌طور که در جدول پیدا است کلمات اسلام (۴۷۲)، خداوند (۳۶۱)، خدا (۳۱۵)، جامعه (۲۷۵)، انسان (۲۲۷)، عقیده (۲۰۱) زندگی (۱۹۳) و برنامه (۱۸۳) بیشترین تأکید متنی کتاب سید قطب را شکل داده‌اند (اعداد به طور تقریبی ۹۵ درصد صحیح می‌باشند).

جدول ۱. نمایه کلمات مهم به کار گرفته شده در کتاب سید قطب

مفهوم	تعداد	مفهوم	تعداد	مفهوم	تعداد	مفهوم	تعداد
الله	۱۶۹	تصحیح	۶	سلوک	۸	کشتن	۳
الهی	۵۸	تفسیر	۲۱	سوال	۹	گمراهی	۱۴
اجتماع	۴	تمدن	۵۹	سیستم	۹	مادی	۵۶
اخلاق	۴۰	توحید	۷	شرق	۱۲	متمدن	۱۵
ارزش	۱۰۶	جامعه	۲۷۵	شرکت	۱۶	مردم	۱۴۳
اسلام	۴۷۲	جاهلی	۹۱	شریعت	۸۵	مسلمان	۱۰۴
اصلاح	۸	جنگ	۷۴	شکست	۱۶	مشرکین	۱۴
اصول	۴۲	جهاد	۶۴	شهر	۱۰	مصر	۴
اعتقاد	۲۰	جهان‌بینی	۳۱	شیعه و سنی	۰	مصلحت	۶
انتقال	۱۶	جهنم	۴	طاغوت	۱۰	مطالعه	۶
انحراف	۱۰	حرکت	۱۰۴	ظالم	۵	مطالعه	۶
انسان	۲۲۷	حقیقت	۹۲	ظلم	۵	مظلوم	۲
ایده	۹	حکومت	۱۵	عادات	۱۴	معبود	۱۵
ایدئولوژی	۳	خانواده	۲۳	عرب	۲۵	معرفت	۶
ایدئولوژیک	۵	خدا	۳۱۵	عرف	۹	معیار	۳
ایران	۱۳	خداوند	۳۶۱	عقب افتادگی	۲	مقررات	۲
ایرانی	۴	خلافت	۱۴	عقب افتاده	۸	ملت	۸
ایمان	۹۸	دانش	۶	عقیدتی	۱۲	منطق	۱۲
آزاد	۳۲	دشمن	۱۰	عقیده	۲۰۱	مومن	۱۹
آزادی	۲۷	دعوت	۹۷	علم	۵۱	مهارت	۲
آگاهی	۷	دعوت‌نگران	۱۴	علمی	۲۵	میزان	۱۵
آینده	۷	دفاع	۳۲	علوم	۱۴	نژاد	۲۶
باور	۵	دنیا	۴۶	غرب	۱۰	نسل	۴۵
برگزیده	۱۰	دوست	۱۱	فراگیری	۶	نشاط	۷
برنامه	۱۸۳	دولت	۱۵	فرد	۵۵	نشانه	۱۱
بشریت	۴۳	دیدگاه	۱۴	فرد	۵۵	نظام	۱۴۸
بنده	۷	دین	۱۶۱	فرهنگ	۱۵	نهاد	۶
بهشت	۷	راه	۱۰۸	فشار	۱۹	واجب	۱۴
بیش	۱۰۹	رسول	۳۴	فعالیت	۱۳	وحدت	۲

^۱. <https://taqrib.ir/fa/pioneer/%D8%B3%DB%8C%D8%AF-%D9%82%D8%B7%D8%A8>.

۱۱	وسایل	۱۷	فکر	۱۷	روش	۱۰۵	پیامبر
۲۵	وظیفه	۳۸	قانون	۴۱	رهبری	۱۴	پیروز
۳۱	هدف	۶۲	قدرت	۱۵۳	زمین	۱۷	پیشرفت
۲۵	هوس	۶۹	قرآن	۱۹۳	زندگی	۱۳	پیشروی
۸	سلوک	۴۸	کار	۱۵	سازماندهی	۴۹	تاریخ
		۸	کافر	۳	سلاح	۶	تربیت

اجرای روش پیشنهادی کرسول

* اپوخه و استخراج داده‌ها (در این مرحله، داده‌های به صورت منظم استخراج شده‌اند و به صورت متن درآمدند که در مراحل بعدی کدگذاری و مقوله بندی شوند).

* گزاره‌های معنادار و افقی سازی داده‌ها (در این مرحله، گزاره‌های معنادار به صورت یک جمله در مقایسه با مجموعه مصاحبه‌ها مستخرج شدند).

* دستیابی به خوشه معنایی (در این مرحله نیز، ارتباط بین گزاره‌های معنادار به دست آمده برقرار گردید و برای انتخاب عنوان مقوله متنی در اختیار محققین قرار گرفت).

* توصیفات متنی (مقوله‌های متنی، مقوله‌های مشخص شده برای خوشه‌های معنایی مرحله قبلی هستند که توضیح‌شان در آنجا ارائه شده است).

* توصیفات ساختاری (مقوله‌های ساختاری، عناوین کلی برای چندین مقوله‌ی متنی مشترک است).

* ترکیب توصیفات ساختاری و متنی و دستیابی به جوهره اصلی (با ترکیب مقوله‌های به دست آمده (خوشه‌های معنایی، مقولات متنی و مقولات ساختاری)، جوهره اصلی ذهنیت و درک مردان بی‌خانمان نسبت به مددسراها به دست آمده است).

* بشریت امروز بر لبه پرتگاه سقوط

طبق تقلیل و تحلیل داده‌های خوشه معنایی براساس الزامات روش شناختی، ۲ مقوله ساختاری مرتبط با این بعد عبارتند از: غرب فاقد ارزش و افلاس (ورشکستگی) دموکراسی غربی. که در ادامه خوشه معنایی هر یک در جدول تشریح شده است.

جدول ۲. ابعاد و مقولات ساختاری

ابعاد	مقولات ساختاری	مقوله متنی
بشریت امروز بر لبه پرتگاه سقوط	غرب فاقد ارزش	حتی نمی‌تواند وجدان خود را به داشتن استحقاق وجود قانع سازد.
		سرمایه داری با و آزادی حیوانی‌ای که آن را «آزادی آمیزش» نام می‌نهند و سبکسری و تکلفات و سخت‌گیری‌های مخالف با واقع زندگی در نظام ازدواج و طلاق و جدایی حاد و پلید نژادی دنیا را به سمت نابودی کشانده است
		سرمایه داری با احتکار کردن‌ها و رباخواری‌ها و دیگر عملکردهای زشت و چندی آور آن و این فردگرایی خودپرستانه، تکافل اجتماعی را نیست و نابود می‌سازد
	افلاس (ورشکستگی)	غرب به تدریج شروع به عاریت ستانی و اقتباس از نظام‌های بلوک شرق خصوصاً در نظام‌های اقتصادی تحت عنوان سوسیالیسم! کرد.
دموکراسی غربی	دموکراسی غربی	تئوری‌های جمع‌گرایی و در پیشاپیش آنها مارکسیسم از ناحیه «طرز فکر» عقب‌نشینی بسیار واضحی داشته است.
		مارکسیسم با طبیعت فطرت بشری و مقتضیات آن در تضاد است و جز در یک محیط در هم شکسته! یا محیطی که روزگاران دراز با نظام دیکتاتوری خو گرفته باشد، نمی‌تواند رشد کند

*** در جستجوی رهبری نوینی برای بشریت**

طبق تقلیل و تحلیل داده‌های خوشه معنایی براساس الزامات روش شناختی، ۴ مقوله ساختاری مرتبط با این بعد عبارتند از: جاهلیت و رو به زوال بودن رهبری غربی‌ها؛ احیای امت مسلمان؛ بازآفرینی اسلامی و جماعت پیشتاز؛ و احیای نسل بی‌نظیر قرآنی. در ادامه خوشه معنایی هر یک نیز در جدول تشریح شده است.

جدول ۳. ابعاد و مقولات ساختاری

ابعاد	مقولات ساختاری	مقوله متنی
	جاهلیت و رو به زوال بودن رهبری غربی‌ها	نظام غربی نقش خود را به پایان رسانیده است چون دیگر هیچ اندوخته‌ای از ارزش‌ها ندارد که پستوانه او در این رهبری باشد. امروزه تمام جهان از لحاظ اصلی که خاستگاه پایه‌ها و نظام‌های زندگی مردم است، در جاهلیت وحشتناک‌تر از جاهلیت قبل از اسلام به سر می‌برد. جاهلیتی که این امکانات سرسام آور رفاهی و این ابداع برجسته مادی، هیچ چیزی را از آن نمی‌کاهند! این جاهلیت براساس تجاوز به فرمانروایی خداوند در زمین و تجاوز به مهمترین ویژگی الوهیت یعنی حاکمیت، شکل گرفته است.
	احیای امت مسلمان	اکنون در این بحرانی‌ترین و آشفته‌ترین و پراضطراب‌ترین ساعت‌ها، وقت آن رسیده است که «اسلام» و «امت اسلامی» به ایفای نقش خود بپردازند. چون روزگار درازی است که امت مسلمان از صحنه وجود و شهود ناپدید شده است اسلام با ابداع مادی در زمین مخالف نیست و حتی از وقتی که خداوند خلافت در زمین را به انسان واگذار کرده است، آن را به عنوان اولین وظیفه او به حساب می‌آورد و تحت شرایط خاصی آن را عبادت خداوند و راه تحقق پیدا کردن غایت وجودی انسان می‌داند. بنابراین، باید وجه امتیاز دیگری را جست! وجه امتیازی که این تمدن از آن بی بهره باشد! و این وجه امتیاز هم جز عقیده و برنامه اسلام چیز دیگر نیست. در این جامعه، ایمان به پروردگار یکتا، عامل همبستگی همه آنها است و انسانیت آنها بدون وجود هیچ‌گونه مانعی، به ظهور می‌رسد و این توفیقی است که هیچ تجمع دیگری نتوانسته است در طول تاریخ بدان دست یابد! اسلام نمی‌تواند نقش خود را ایفا نماید مگر اینکه در یک جامعه یعنی در یک امت، تجسم پیدا کند. مقصود از امت مسلمان، جماعتی از انسان‌ها است که حیات، بینش‌ها، اوضاع، نظام‌ها، ارزش‌ها و موازین آنها تماماً از برنامه اسلام سرچشمه گیرد
در جستجوی رهبری نوینی برای بشریت	بازآفرینی اسلامی و جماعت پیشتاز	ما بدون شک چیز تازه و بسیار کاملی داریم. چیزی که بشریت آن را نمی‌شناسد و نمی‌تواند آن را تولید نماید. اما همین امر جدید، باید در یک واقعیت عملی به تجسم درآید و باید یک امت براساس آن زندگی بکند باید جماعت پیشتازی پیدا بشود که عزم بر بازآفرینی اسلامی نماید و در این راه به حرکت بیفتد و در دریای عالمگیر جاهلیت به پیش برود و در طی حرکت خود، از یک سو به نوعی از جاهلیت حاکم کناره بگیرد و از دیگر سو، به نوعی با آن تماس داشته باشد. این تمدن بزرگ هیچ‌گاه یک تمدن عربی و قومی نبوده است و بلکه همواره تمدنی بوده است اسلامی و عقیدتی. اسلام با تجسم یافتن در یک قاعده تنوریک مجمل اما فراگیر به‌وجود آمد و همزمان نیز یک تجمع ارگانیک و دینامیک مستقل و جدای از جامعه جاهلی و در تضاد با آن براساس این قاعده، شکل گرفت اسلام هیچ‌گاه نتوانسته است در قالب یک تئوری گسسته و جدای از این موجودیت و عملی، به‌وجود بیاید و تنها به همین صورت هم می‌تواند به ثمر برسد
	احیای نسل بی‌نظیر قرآنی	اولین سرچشمه‌ای که آن نسل بی‌نظیر قرآنی از آن سیراب می‌شدند، فقط و فقط قرآن بود. این روش «آموختن برای به‌کار بستن» بود که آن نسل اول را ساخت در حالی که نسل‌های بعد، با روش آموختن برای پژوهش و تفنن، بار آمدند و بدون تردید می‌توان این عامل دوم را نیز در ریشه‌یابی اختلاف آن نسل منحصر به فرد با سایر نسل‌ها، یک عامل اساسی به شمار آورد. اولین وظیفه ما دگرگون ساختن وضعیت موجود جامعه است. ما باید این وضع موجود جاهلی را از اساس تغییر دهیم چون با برنامه و جهان‌بینی اسلامی تضاد بنیادی دارد و همواره با قهر و خشونت در صدد است که نگذارد ما مطابق خواست برنامه الهی، زندگی کنیم. همیشه در قبال جامعه جاهلی و ارزش‌ها و ایده‌های آن، احساس برتری داشته باشیم و از ارزش‌ها و ایده‌های مان کم یا زیاد عدول ننماییم که در میانه راه به همدیگر برسیم. اصولاً راه ما و راه جاهلیت کاملاً از هم جدا است و لذا اگر حتی یک قدم هم با آن همراه بشویم، تمام برنامه را از دست می‌دهیم و راه را به کلی گم می‌کنیم!

* زیست ارزشی و اخلاقی

طبق تقلیل و تحلیل داده‌های خوشه معنایی براساس الزامات روش‌شناختی، ۳ مقوله ساختاری مرتبط با این بعد عبارتند از: عقیده، تکیه‌گاه موازین و ارزش‌های اخلاقی؛ برنامه عملی، پویا و پرتلاش؛ وطن مسلمان مساوی با استقرار عقیده و برنامه الهی در آن دیار. در ادامه خوشه معنایی هر یک نیز در جدول تشریح شده است.

جدول ۴. ابعاد و مقولات ساختاری

ابعاد	مقولات ساختاری	مقوله متنی
عقیده، تکیه‌گاه موازین و ارزش‌های اخلاقی	عقیده، تکیه‌گاه موازین و ارزش‌های اخلاقی	اخلاق تنها هنگامی استقرار پیدا می‌کند که زیربنایش عقیده باشد و معیارها و ارزش‌های اخلاقی را عقیده تعیین کند
		عقیده، سلطه‌ای را به وجود بیاورد که تکیه‌گاه این موازین و ارزش‌ها باشد و پشتوانه پاداش و کیفری قرار بگیرد که تحت کنترل این سلطه است و بر افراد پایبند و مخالف، آن را اعمال نماید.
		تمدن اسلامی، تمدنی است که این ارزش‌ها در آن به وفور یافت می‌شود و لذا نمی‌توان آن را بر پیشرفتی صنعتی یا اقتصادی و یا علمی اطلاق کرد که با پسروی در این ارزش‌ها همراه باشد.
		این ارزش‌ها نه تنها با پیشرفت کردن در تمام کانال‌های خلافت تعارض ندارند، بلکه بنابر منطق عقیدتی اسلام بدان تشجیع می‌نمایند
		آن ارزش‌هایی که اشاره کردیم ارزش‌هایی انسانی هستند که انسانیت جز در دوران تمدن اسلامی به آنها دست نیافته است. این ارزش‌ها، حقیقتی هستند که از یک مصدر الهی و آن سوی واقع بشری و وجود مادی، برای انسان آمده اند.
		ما هرگز در معرفی اسلام به مردم، دسیسه و فریب به کار نمی‌بریم و به نوازش شهوات و ایده‌های منحرف آنها نمی‌پردازیم. ما با آنها کاملاً صریح و روراست خواهیم بود و اعلام خواهیم داشت: جاهلیتی که شما در آن گرفتارید، نجس است و خداوند ممی - خواهد شما را پاک گرداند.
		اسلام، نیمه در آمیختن‌ها را با جاهلیت نه از ناحیه بینش و نه از جهت اوضاع برجوشیده از این بینش، قبول ندارد و لذا یا اسلام وجود دارد و یا جاهلیت و وضعیت دیگری نیست
		جاهلیت انتظار دارد اسلام طبیعت و برنامه و تاریخ خود را تغییر بدهد و با تئوریه‌ها و برنامه‌های بشری هم‌رنگ بشود و بدون طی مسیر و مراحل لازم، شتابزده وارد عمل گردد و بدین وسیله امیال آنان را برآورده سازد، امیالی که از شکست روحی آنها در مقابل نظام‌های حقیر بشری، حکایت می‌کنند.
		مومن، ارزش‌ها و بینش‌ها و معیارهایش را از مردم نمی‌گیرد تا از ارزیابی مردم متأثر گردد بلکه او آنها را از پروردگار مردم می‌گیرد و خداوند برایش کافی است.
		این ارزش‌ها « ایده آل‌یستی و خیالی » نیستند بلکه ارزش‌هایی واقعی و عملی هستند که با تلاش بشری در سایه مفاهیم صحیح اسلامی قابل تحقق می‌باشند
زیست ارزشی و اخلاقی	برنامه عملی، پویا و پرتلاش	اسلام آمده است تا بر واقع زندگی مردم، حکم براند و موضع خود را در قبال این واقع مشخص کند، حال یا آن را تایید می‌کند و یا به تعدیل آن می‌پردازد و یا از اساس آن را دگرگون می‌سازد.
		اسلام پیشاپیش، مشکلات را فرض نمی‌کند تا برای آنها راه حل ارائه بدهد. اسلام با توجه به واقع عمل می‌کند و برای این جامعه مطابق با حجم و شکل و پوشش‌ها و شرایط خود، قانون وضع می‌نماید.
		تنها اصلی که باید سرتاسر زندگی بشر بدان ارجاع داده شود، دین و برنامه خداوند برای زندگی است.
		اسلام هم حق دارد تمام موانع را در سر راه خود از بین ببرد تا بتواند وجدان و عقل افراد را آسوده از موانع و مزاحمت‌های نظام سیاسی دولت و اوضاع اجتماعی حاکم بر جامعه جاهلی، مخاطب خود قرار دهد.
		باید پیروان این دین به خوبی دریابند که این دین همان‌طور که ذاتاً یک دین ربانی است در عمل هم برنامه‌اش، یک برنامه ربانی است و با طبیعت آن کاملاً سازگار و هماهنگ است و نمی‌توان حقیقت این دین را از برنامه عملی آن، جدا کرد.
		اسلام «توری» نیست تا با فرضیات سروکار داشته باشد! اسلام «برنامه» است و با «واقع زندگی» سروکار دارد.
		این دین در جامعه‌ای که از ابتدا به حاکمیت خداوند اقرار ورزیده است، جز به تناسب حالات و رخدادها، واقع، قانون وضع نمی‌کند.
		اسلام می‌خواهد همزمان با ساختن عقیده، یک امت را نیز بسازد و آنگاه به فراخور بینش اعتقادی و آن واقع زندگی که ایجاد می‌کند، طرز فکر خاص و بینش اعتقادی خاص و ساختار زندگی خاص آن هیچگونه جدایی و از هم گسیختگی وجود ندارد و همگی یک کل به هم پیوسته‌اند.
		دین اسلام جز از طریق این برنامه هیچگاه، ساخته و پرداخته نمی‌شود.
		در اسلام خط‌مشی و برنامه با حقیقت یکسانند و جدای از یکدیگر نیستند و هیچ برنامه بیگانه‌ای نه‌بنا نمی‌تواند اسلام را به تحقق برساند و این برنامه‌های بیگانه تنها می‌توانند نظام‌های بشری خود را محقق سازند و هرگز توانایی به تحقق رسانیدن خط مشی و برنامه ما را ندارند.
		وقتی این جامعه عملاً شکل بگیرد، درگیر واقعیات زندگی خواهد شد و به سازماندهی و قانون‌گذاری نیاز پیدا می‌کند و این دین

تنها در این هنگام و برای مردمی نظم و قانون وضع می‌کند که مردم در اصل، نظم و قانون این دین را گردن نهاده و سایر نظم و قانون‌ها را نفی کرده باشند.	وطن مسلمان مساوی با استقرار عقیده و برنامه الهی در آن دیار	
مسلمان باید تنها حاکمیت خداوند را بپذیرد و حاکمیت همه کس جز او را نفی کند و شریعت هر نظامی را که مبتنی بر این قاعده نباشد، مردود بداند.		
زمین ذاتاً دارای ارزش و اعتبار نیست! و اگر در جهان‌بینی اسلامی به زمین ارزشی داده می‌شود، مربوط به وقتی است که برنامه و حکومت خداوندی در آنجا حکمفرما باشد.		
وطن فرد مسلمان، دیاری است که عقیده و برنامه زندگی و شریعت الهی بر آن حکم می‌راند		
اصولاً معنای وطن برانزده و لایق انسان همین است و نژاد مسلمان، عقیده و برنامه زندگی است و عامل به هم پیوند دهنده شایسته و برانزده آدمیان نیز همین است.		
در حقیقت، امت برگزیده خدا، امت مسلمان است که علی‌رغم ترکیب یافتن آن از نژادها و اقوام و رنگ‌ها و وطن‌های مختلف، همگی در سایه پرچم خداوند قرار می‌گیرند.		

* ایجاد نظام اسلامی

طبق تقلیل و تحلیل داده‌های خوشه معنایی براساس الزامات روش‌شناختی، ۳ مقوله ساختاری مرتبط با این بعد عبارتند از: عمق و گستردگی نظام اسلامی؛ عدالت اجتماعی؛ تمدن اسلامی. در ادامه خوشه معنایی هر یک نیز در جدول تشریح شده است.

جدول ۵. ابعاد و مقولات ساختاری

ابعاد	مقولات ساختاری	مقوله متنی
ایجاد نظام اسلامی	عمق و گستردگی نظام اسلامی	نظام اسلامی یک موسسه بزرگ و گسترده و بهم پیوسته است و ناگزیر است که به تناسب این ضخامت و عمق و گستردگی، ریشه در اعماق داشته باشد.
		این یک جانب از راز و طبیعت این دین است و برنامه‌اش را برای ساختن و ادامه دادن مسیر خود، کاملاً مشخص می‌کند و بنیاد نهادن و استقرار یافتن عقیده فراگیر و همه‌جانبه بودن این عقیده و نفوذ پیدا کردن آن شود به تمام زوایای نفس انسان، ضرورتی از ضرورت‌های یک تشکل صحیح و به عنوان یکی از ضمانت‌های اجرایی است.
		اساس این دعوت، آن است که شریعت خدا هرچه باشد، پذیرفته گردد و دیگر شریعت‌ها نیز هرچه باشند، کنار گذاشته شوند. اسلام این است و جز این هم معنایی ندارد.
		اولین وظیفه اسلام آن است که یک زندگی انسانی را ایجاد نماید که با این بینش سازگار باشد و آن را در یک شکل واقعی به تجسم درآورد
		این جامعه، تنها وقتی به وجود می‌آید که جماعتی از انسان‌ها پیدا بشوند و عبودیت خود را به طور کامل به خداوند اختصاص دهند و عبودیت هیچ غیرخدایی را نپذیرند و چه در اعتقاد و جهان‌بینی و چه در عبادات و شعائر و چه در نظام و قوانین خود زیر بار عبودیت غیر خدا نروند.
		جامعه اسلامی صرفاً یک شکل تاریخی نیست. بلکه جامعه اسلامی، خواست امروز و آرزوی آینده است و هدفی است که همه انسان‌های امروز و فردا می‌توانند بدان دست پیدا کنند و به وسیله آن از گودال جاهلیت که در قعرش فرو افتاده‌اند رهایی یابند و از لحاظ واقع بودن در این جاهلیت نیز ملت‌های پیشرفته در ابعاد صنعتی و اقتصادی هیچ فرقی با ملت‌های عقب افتاده ندارند.
		گواهی دادن لا اله الا الله و محمد رسول الله شالوده یک برنامه کامل است که تمامی ابعاد زندگی امت مسلمان بر روی آن ساخته و پرداخته می‌شود.
		نظام الهی ذاتاً برتر است چون برگرفته از شریعت خداوند است و هیچ‌گاه شریعت بشر هم به پای شریعت خداوند نمی‌رسد.
		عدالت اجتماعی در یک جامعه باید از جهان‌بینی جامعی سرچشمه بگیرد که تمامی امور را به خداوند واگذار نماید
		مردم باید با رغبت و اطاعت کامل، عدالت خداوندی را در توزیع سرمایه‌ها و در مسئولیت‌های اجتماعی بپذیرند و دهنده و گیرنده هر دو در ژرفای دل خود احساس بکنند که نظام مشروع الهی دارد به اجرا در می‌آید و سعادت دنیا و آخرت خود را در این اطاعت، ببینند.
تمدن اسلامی	عدالت اجتماعی	قلب‌ها از طمع و کینه آکنده نخواهند شد و لازم نخواهد بود که کارها همه با شمشیر و عصا و با ارباب و ترساندن پیش بروند!
		جامعه متمدن یعنی جامعه اسلامی، هیچ‌گاه به ماده‌ای که در شکل تئوری آن و چه در شکل‌های تولید مادی با دیده تحقیر نگاه نمی‌کند و جوامع جاهلی در اشکال متعدد خود همگی عقب افتاده اند!
		جامعه اسلامی، ماده را به عنوان ارزش برتر! قبول ندارد. و اجازه نمی‌دهد که اصالت‌ها و ویژگی‌های انسان و آزادی و کرامت او در پای آن قربانی بشوند و شالوده خانواده و اصول آن و اخلاق و حرمت‌های جامعه، نادیده گرفته شوند و بسان جامعه‌های جاهلی، ارزش‌های والا و فضائل و حرمت‌ها بخاطر افزایش تولید مادی، پایمال گردند!
		جامعه‌ای است که در آن عده‌ای ارباب و عده‌ای برده هستند و به عبارت دیگر یک جامعه عقب افتاده و با در اصطلاح اسلامی آن یک

جامعه جاهلی است!	
شالوده‌های تمدن اسلامی می‌تواند در ترکیب مادی و تشکیلی خود، شکل‌های گوناگونی را به خود بگیرد اما اصول و ارزش‌هایی که این تمدن براساس آنها بنا می‌شود، همواره ثابت هستند.	
انعطاف‌پذیری در شکل‌های خارجی تمدن بر عقیده اسلامی که خاستگاه این تمدن می‌باشد، تحمیل نمی‌گردد بلکه از طبیعت خود این عقیده، ناشی می‌شود. اما این انعطاف‌پذیری به معنای بی‌ثبات بودن نیست و اصولاً در میان این دو تفاوت بسیار زیادی وجود دارد.	
شالوده‌های این تمدن عبارتند از: فقط خدا را بندگی کردن و گردهم آمدن براساس پیوند عقیده در طی انجام این بندگی و برتری یافتن انسانیت انسان بر ماده و سیادت پیدا کردن آن دسته از ارزش‌های انسانی که انسانیت انسان را رشد بدهند نه حیوانیت او را و حرمت داشتن خانواده و انجام خلافت در زمین براساس پیمان و شرط خداوند و حاکم قرار دادن برنامه و شریعت خداوند در تمامی شؤون این خلافت.	
وقتی که انسان بر اساس پیمان و شرط خداوند، در زمین به خلافت پردازد و این توانایی را پیدا کند که سرچشمه‌های رزق و روزی را به جریان بیندازد و ماده خام را از طریق صنعت به اشکال متناسب درآورد و صنایع گوناگون را برپا نماید و از تمام دانش‌های فنی دستاورد انسان در طول تاریخ بهره‌برداری بکند.	
ایجاد تمدن با روش و برنامه اسلام به درجه‌ای معین از پیشرفت صنعتی و اقتصادی و علمی بستگی ندارد.	

* خانواده، محل تحقق برنامه اسلام

طبق تحلیل داده‌های خوشه معنایی براساس الزامات روش‌شناختی، ۲ مقوله ساختاری مرتبط با این بعد عبارتند از: خانواده، شالوده یک جامعه؛ تخصیص نقش‌ها در خانواده طبق اسلام. در ادامه خوشه معنایی هر یک نیز در جدول تشریح شده است.

جدول ۶. ابعاد و مقولات ساختاری

ابعاد	مقولات ساختاری	مقوله متنی
خانواده، محل تحقق برنامه اسلام	خانواده، شالوده یک جامعه	وقتی خانواده بر اساس تخصصی بودن کارها در بین زن و شوهر، سامان بگیرد و تربیت نسل آینده، مهمترین وظیفه خانواده تلقی بشود، چنین جامعه‌ای به راستی متمدن است.
		خانواده در سایه برنامه اسلام محیطی است که ارزش‌ها و اخلاق انسانی در آن به‌وجود می‌آیند و رشد پیدا می‌کنند و در نسل جدید به نمود می‌رسد و بدون شک جز در نهاد خانواده، در هیچ نهاد دیگری این آرمان تحقق نمی‌یابد.
		آن جامعه‌هایی که در آنها ارزش‌ها و اخلاق و تمایلات حیوانی بر روابط خانوادگی حکم برانند، به هر درجه از پیشرفت صنعتی و اقتصادی و علمی! هم که برسند، نمی‌توانند جامعه‌هایی متمدن باشند این مقیاس در قیاس درجه پیشرفت انسانی هرگز به خطا نمی‌رود.
		خط پیشرفت انسانی در جهت کنترل تمایلات حیوانی و محدود ساختن آنها در چهارچوب خانواده براساس واجب سیر می‌کند تا تمایلات بتوانند وظیفه‌ای انسانی را به انجام برسانند که هدف از آن لذت بردن و کام جویی نباشد و بلکه هدف از آن پرورش و آماده کردن یک نسل انسانی باشد.
		پرورش دادن نسلی که بتواند در ویژگی‌های انسانی پیشرفت نماید و خود را از ویژگی‌های حیوان دور بدارد، تنها در دامن خانواده‌ای ممکن است که با ضمانت‌های امنیت و استقرار عاطفی احاطه شده باشد و براساس همان واجبی شکل بگیرد که از واکنش‌های ناگهانی دچار تزلزل نمی‌شود و مسلماً در جامعه‌ای که با آن رهنمودها و انگیزش‌های پلید و مسموم بار می‌آید و مفهوم اخلاقی در آن مسخ می‌گردد و از تمام آداب زناشویی تهی می‌شود، این کانون پرورش انسانی نمی‌تواند به‌وجود بیاید.
تخصیص نقش‌ها در خانواده طبق اسلام	تخصیص نقش‌ها در خانواده طبق اسلام	زیربنای جامعه اسلامی برخلاف جامعه جاهلیت، روابط جنسی (موسوم به روابط جنسی آزاد) و زاد و ولد (نامشروع) نیست و روابط زن و شوهر بر اساس هوی و هوس و تحریکات جنسی شکل نمی‌گیرد
		تخصصی بودن وظایف و تکالیف خانوادگی
		زن، وظیفه خود را تنها آرایش و دلبری و فتنه انگیزی نمی‌داند و وظیفه اساسی او یعنی پرورش نسل آینده است
		اگر زن به انتخاب خودش یا جامعه ترجیح بدهد و بر این باور باشد که تولید مادی از انسان سازی مهمتر و ارزشمندتر است چنین وضعیت و حالتی در مقیاس انسانی، عقب افتادگی تمدن و در اصطلاح اسلامی آن جاهلیت به حساب می‌آید!
		قضیه خانواده و روابط میان زن و مرد، قضیه‌ای است که به‌طور دقیق حالت جامعه یعنی عقب افتاده و پیشرفته بودن آن و یا جاهلی و اسلامی بودن آن را مشخص می‌کند

در یک دید کلی، می‌توان گفت که جوهره اصلی چیرستی جهان زیست سید قطب عبارت است از اینکه: «بشریت امروز (حتی بسیاری از کشورهای مسلمان) در یک زیست جاهلی تحت تأثیر دموکراسی و سرمایه‌داری غربی ورشکسته به سر می‌برند، از این رو نیاز به رهبری نوینی با عقیده و برنامه عملی اسلامی دارند تا بتوانند یک زیست اخلاقی و ارزشی را با ایجاد نظام و حاکمیت اسلامی امکانپذیر سازند».

۵. بحث و نتیجه‌گیری

ایده و سخن اساسی سید قطب در معالم فی الطريق این است: سید قطب مسیر زندگی انسان در سایه اسلام را به تصویر می‌کشد که انسان چه طور تحت لوای اسلام درآید و طبق دستورات قرآن و سنت پیامبر و برنامه اسلام به زندگی پردازد و در این راه با جامعه‌ی جاهلی ای رودرو است که باید همیشه در برابر آن آماده بوده و به جهاد اکبر و اصغر دست بزند. این راهی که سید قطب نشان می‌دهد راه وحشی‌گری، کشتار و تروریسم نیست، بلکه راه سید قطب راه کسب آگاهی و علم نسبت به دین اسلام، قرآن و سنت پیامبر و عمل به آنها است که در عین محبت به دعوت انسان‌ها به اسلام می‌پردازد و طبق برنامه اسلام اقدام به ایجاد جامعه اسلامی می‌نماید.

کتاب نشانه‌های سید قطب، دارای اعتبار است چون توسط بسیاری از مسلمانان از شیعه و سنی مورد خوانش و بهره‌برداری قرار گرفته است. سید از وضع بشریت امروز سخن می‌گوید و اینکه نظریه‌های موجود در جهان نتوانسته‌اند راهی برای خروج از این وضعیت اسفناک مردم پیدا کنند. لذا باید به جستجوی رهبری نوینی برای بشریت بود و احیای امت مسلمان را پیشه خود کرد. باید در برابر جاهلیت امروزی ایستاد، جاهلیتی که این امکانات سرسام‌آور و رفاهی و این ابداع برجسته مادی به ابزاری برای رویارویی در برابر جامعه اسلامی به کار می‌برد و بر اساس تجاوز به فرمانروایی خداوند در زمین و تجاوز به مهمترین ویژگی الوهیت یعنی حاکمیت شکل گرفته است.

با توجه به سوالات تحقیق می‌توان نتیجه‌گیری نمود که سید قطب بیشتر بر روی ایده و موضوع اسلام، جامعه، انسان، عقیده، زندگی و برنامه تأکید نموده است. طبق دیدگاه سید قطب، بشریت امروز به دلیل نداشتن ارزش‌های والا و ورشکستگی دموکراسی غربی بر لبه پرتگاه سقوط قرار گرفته است.

از این رو، با توجه به مقولات جاهلیت و رو به زوال بودن رهبری غربی‌ها؛ احیای امت مسلمان؛ بازآفرینی اسلامی و جماعت پیشتاز؛ و احیای نسل بی‌نظیر قرآنی، بشریت امروزی نیاز به رهبری نوینی دارد.

از نظر سید قطب، زیست ارزشی و اخلاقی باید طبق عقیده اسلامی و با تکیه‌گاه موازین و ارزش‌های اخلاقی شکل گیرد و دارای برنامه عملی، پویا و پرتلاش باشد. در این زیست اسلامی، وطن مسلمان جایی است که در آن دیار، عقیده و برنامه الهی مستقر باشد. از دیدگاه سید قطب، اسلام «تئوری» نیست تا با فرضیات سروکار داشته باشد! اسلام «برنامه» است و با «واقع زندگی» سروکار دارد. بنابراین باید اول یک جامعه مسلمان بنا گردد که به عقیده اسلام یعنی لا اله الا الله اقرار نماید و شریعت هر نظامی را که مبتنی بر این قاعده نباشد، مردود بداند. وقتی این جامعه عملاً شکل بگیرد، درگیر واقعیات زندگی خواهد شد و به سازماندهی و قانون‌گذاری نیاز پیدا می‌کند و این دین تنها در این هنگام و برای مردمی نظم و قانون وضع می‌کند که در اصل، نظم و قانون این دین را گردن نهاده و سایر نظم و قانون‌ها را نفی کرده باشند.

اسلام حق دارد از همان ابتدا به حرکت درآید. چون اسلام آیین ویژه یک قوم و نظام یک سرزمین خاص نیست. بلکه برنامه خدا و نظام تمام جهان است و لذا حق دارد به حرکت درآید و نظام‌ها و اوضاعی را که بر سر راهش ایجاد مانع بکنند و آزادی انسان را سلب بنمایند، درهم بشکند. باری، اسلام بر افراد نمی‌تازد تا آنها را به پذیرفتن عقیده خود مجبور سازد بلکه نظام‌ها و اوضاع را مورد تهاجم قرار می‌دهد تا افراد را از تأثیرات فاسد آنها که تباه کننده فطرت انسانی و به بند کشاننده آزادی انتخاب انسان است، رهایی بخشد.

برای ایجاد نظام اسلامی نیز سید قطب معتقد است که این نظام دارای عمق و گستردگی است و همراه با عدالت اجتماعی برای تحقق تمدن اسلامی تلاش می‌کند سید قطب متفکر و دانشمند بزرگ مصری، آفت بزرگ جوامع اسلام را ملی‌گرایی می‌داند و معتقد

است تا وحدت میان مسلمانان جهان حاصل نشود، امپریالیسم غرب بر منابع مالی مسلمانان چنگ خواهد انداخت. علت مخالفت سید با ملی‌گرایی این است که ملی‌گرایی در مقابل وحدت مسلمانان قرار گرفته است. سید قطب همچون سید جمال الدین اسدآبادی مرزهای جغرافیایی را در هم شکست. وی معتقد بود هر جا مسلمانی هست، آن جا قلمرو اسلام است.

در ارتباط با خانواده نیز سید قطب می‌گوید که خانواده محل تحقق برنامه اسلام است یعنی شالوده یک جامعه، که در آن تخصیص نقش‌ها طبق موازین اسلامی و فطری صورت می‌گیرد.

باید یک بازآفرینی اسلامی و جماعت‌پیشتازی برای تصاحب رهبری بشریت در فاصله‌ای دور یا نزدیک اقدام نمود و نشانه‌های راه این جماعت‌پیشتاز، از مصدر نخست این عقیده یعنی قرآن فراهم آمده است. نباید منبع قرآن را با فلسفه و منطق و رسوبات تمدن‌ها و فرهنگ‌های دیگر مخلوط کرد.

اعتماد کردن بر برنامه‌های اندیشه غربی و محصولات آن در پژوهش‌های اسلامی، غفلتی ننگین و خفت‌بار خواهد بود و لذا در اثنای تحصیل علوم محض نیز که در شرایط فعلی ناچاریم آنها را از مصادر غربی آن فراگیریم باید از سایه‌های فلسفی‌ای که به همراه خود می‌آورند، برحذر باشیم. چون این سایه‌ها در اساس با بینش دینی به‌طور عام و با بینش اسلامی به‌طور خاص دشمنی دارند و هر مقدار از آنها برای زهرآلود کردن سرچشمه زلال اسلامی کافی است.

اسلام می‌خواهد همزمان با ساختن عقیده، یک امت را نیز بسازد و آنگاه به فراخور بینش اعتقادی و آن واقع‌زندگانی که ایجاد می‌کند، طرز فکر خاص و بینش اعتقادی خاص و ساختار زندگی خاص آن هیچگونه جدایی و از هم گسیختگی وجود ندارد و همگی یک کل به هم پیوسته‌اند. هرگاه برنامه اسلام را در عمل، بدانگونه که بیان کردیم دریافتیم، باید بدانیم که این برنامه، یک برنامه اصیل است و اختصاص به مرحله و محیط و شرایط خاص پیدایش نخستین جامعه اسلامی، ندارد و دین اسلام جز از طریق این برنامه هیچگاه، ساخته و پرداخته نمی‌شود.

این (جهاد) یک قانون دائمی و پایدار است و حالتی عارضی و زودگذر نیست. جهاد در اسلام یک مقوله دیگر است و با جنگ‌های امروزی مردم و با انگیزه‌ها و کیفیت آنها هیچ ارتباطی ندارد. انگیزه‌های جهاد در اسلام را باید در طبیعت خود اسلام و در نقش محوله آن در زمین و در همان اهداف عالیه‌ای جستجو کرد که خداوند آنها را مقرر فرموده است. جهاد در اسلام حرکتی برای دفاع کردن از انسان و آزاد کردن او در زمین با وسایلی است که تمامی جوانب واقع بشری را پوشش می‌دهد و در مراحل معینی صورت می‌گیرد که هر مرحله آن وسایل متناسب با زمان خود را دارد.

شکست و خودباختگی در برابر فشارهای وضع موجود امروزی و هجوم شرق‌شناسان مکار را به جهاد اسلامی نباید نادیده گرفت! مادام که دعوت اسلام هدف‌اش آزادسازی انسان می‌باشد و این اعلان او چنان جدی است که با وضع حاکم از طریق وسایل کافی و برابر با همه جوانب آن در می‌افتد و به روشنگری‌های فلسفی و تنوریک اکتفا نمی‌ورزد، جهاد برای این دعوت کاملاً ضروری است و چه وطن اسلامی و یا به تعبیر صحیح اسلامی آن دارالاسلام در امان باشد و چه از سوی همسایگانش مورد تهدید قرار بگیرد، هیچ تفاوتی نخواهد کرد.

در آخر باید همان حرف سید قطب را تکرار کرد که: این جنگ، یک جنگ سیاسی و یا اقتصادی و یا نژادی نیست؛ چون اگر از این نوع جنگ‌ها می‌بود، متوقف ساختن و حل اشکال آن سهل و آسان بود ولیکن این جنگ، اساساً یک جنگ عقیدتی و زیستی است و در بین کفر و ایمان و یا جاهلیت و اسلام در می‌گیرد!

جامعه اسلامی، زاده حرکت است و حرکت در آن همیشگی و مستمر می‌باشد و این حرکت است که مرتبه و ارزش اشخاص را در جامعه تعیین می‌کند و در نتیجه، وظایف و جایگاه آنان را در جامعه مشخص می‌سازد. وطن فرد مسلمان، دیاری است که عقیده و برنامه زندگی و شریعت الهی بر آن حکم می‌راند و اصولاً معنای وطن برارنده و لایق انسان همین است و نژاد مسلمان، عقیده و برنامه زندگی است و عامل به هم پیوند دهنده شایسته و برارنده آدمیان نیز همین است.

۶. مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به این صورت است به صورت مساوی می باشد.

۷. منابع مالی

این مقاله به صورت مستقل نوشته شده و برای نوشتن آن، از هیچ سازمانی حمایت مالی دریافت نشده است.

۸. تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

References

- Danesh, P., Abdollahian, H., Zahedi Mazandarani, M. J., & Tavakoli Khomeini, A. (2022). The Experience of Homeless Women on TV. *Communication Research*, 28(108), 9-37. <https://doi.org/10.22082/cr.2021.541000.2243> (In Persian).
- Ebrahimipour., Q, & aalizade, A. (2017). Reviewing Dimensions of Social Justice from the Point of View of Muslim Thinkers Emphasizing Sayyid Qutb. *Journal of Islam and Social Studies*, 5(17), 59-81. doi: 10.22081/jiss.2017.65013. (In Persian).
- Erfanmanesh, I., & Jamshidiha, G. (2016). Civilizational Characteristics of the Islamic Society in Shiite and Salafi Thinking: Comparative Study of Shahid Motahari and Sayyid Qutb's Thinkin. *Journal of Islam and Social Sciences*, 8(16), 83-109. doi: 10.30471/soci.2017.1322.
- Hosseini Nasrabadi, T. (2020). A comparative study of the concept of civilization from the point of view of Allameh Tabatabai and Seyyed Qutb. *Specialized biannual scientific journal of Quranic thoughts of contemporary thinkers*, 7(136), 89-120. (In persian). <http://arareaders.com/books/details/699>
<http://counterjihadreport.com/maalim-fil-tariq-milestones/>
http://jamalon.com/en/1016877.html?a_aid=ab#sthash.oBaXqc7k.dpuf
http://kitaabun.com/india/product_info.php?products_id=215
<http://okhowah.com/fa/content/id/html/id=10747>
<http://www.better1safe.info/filedownload/?ci=15334&q=4shared&ti1=Mjc0IzU0MTQjNjQ5IzM1OTB8MjEyMjUxYjEISfDN8MXx8fA>
<http://www.box.net/shared/a526rbf2oi>
<http://www.box.net/shared/a526rbf2oi>
http://www.encyclopedia.com/topic/Sayyid_Qutb.aspx#1-1G2:3404705757-full
http://www.goodreads.com/author/show/204338.Ahmad_Zaki_Hammad
<http://www.goodreads.com/book/show/13541977-ma-alim-fi-ath-thariq>
<http://www.goodreads.com/book/show/15749400-milestones>
<http://www.goodreads.com/book/show/16033735-petunjuk-jalan-yang-benar>
<http://www.goodreads.com/book/show/21529906>
<http://www.goodreads.com/book/show/22751927>
<http://www.goodreads.com/book/show/298040.Milestones>
<http://www.goodreads.com/book/show/9695487>
http://www.hawaiilibrary.net/articles/ma'alim_fi_al-tariq
<http://www.holybooks.com/milestones-by-syed-qutb-shaheed/>
<http://www.kalamullah.com/Books/Milestones%20Special%20Edition.pdf>
<http://www.kalamullah.com/Books/Milestones%20Special%20Edition.pdf>
<http://www.slideshare.net/ayubandrabi/nishane-rah-syed-qutb>
<https://app.box.com/s/sj9krf88yg7hsbwpcvyk>
<https://archive.org/details/m3alem>
[International Islamic Federation Of Student Organizations.](http://www.internationalislamicfederation.org/)
- Najafi, A., Elahi Rad, S. (2016). Investigation of the theological foundations of Seyyed Qutb in the political legitimacy of the religious government. *Knowledge*, 26 (234), "Special Word".(In Persian).

- O'leary, Z. (2004). *The Essential Guide to Doing Research*. Sage publications.
- Poth, C. N., Creswell, J. W. (2006). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. United States: SAGE Publications.
- Qutb, S. (1998). *The future in the realm of Islam*. Translated by Seyed Ali Khamenei. Islamic culture publishing office. (In Persian).
- Qutb, S. (1999). *Road signs*. Translation: Mahmoud Mahmoudi. Tehran: Ehsan Publishing. (In Persian).
- Representative body of Tehran University (2014). "*Those who think*" conference with the focus of *rereading and examining the views of "Syed Qutb"*. Allameh Amini Hall, University of Tehran. (Sakhrani: Ayatollah Seyedhadi Khosrowshahi, Dr. Parsania, Ayatollah Rashad, Dr. Musa Najafi, Rahimpour Azghadi). (In Persian).
- Sa'adi., A, Esma'ili P, vaisi., M, & Zarsazan A. (2022). A Comparative Study of Governance as Viewed by Seyyed Qutb and Allameh Mohammad Mahdi Asefi. *ANDISHE-NOVIN-E-DINI A Quarterly Research*.18 (70) :137-156.URL: <http://andishe.maaref.ac.ir/article-1-2004-fa.html>.
- Shepard., W. (1997). The Myth of Progress in the Writings of Sayyid Qutb. *Religion*, 27 (3). 255-266,<https://doi.org/10.1006/reli.1997.0084>.